

**Рецензія проф. С.Кульчицького на підручник
Т.Малковського «Історія, кл. 7» (Гданьськ, 2017, 256 с.)**

У відповідності з програмою підручники для 7-го класу починаються з Віденського конгресу 1815 р. і закінчуються періодом, який передував Другій світовій війні (пактом Ріббентропа-Молотова).

Підручник Т.Малковського являє інтерес для української школи передусім розподілом матеріалу з всесвітньої та вітчизняної історії. Наші підручники створюються окремо по кожній історичній дисципліні, але вже є інтегровані підручники, і вони цілком справедливо вважаються більш перспективними під кутом зору дидактики. Т.Малковський розподілив навчальний матеріал таким чином, що на всесвітню історію випадає 16 підрозділів, а на вітчизняну – 18. В двох розділах польські сюжети відсутні, у двох – відсутні сюжети всесвітньої історії. Матеріал викладається так, що вітчизняна історія перебуває в епіцентрі світового історичного процесу, і її закономірності добре пов'язані з ходом європейської історії.

Закономірності історії викладені доступною для семикласників мовою, але не спрощені і не примітивізовані. Ілюстративний матеріал тісно пов'язаний з текстом і з методичними завданнями. Нема зауважень щодо поліграфічного оформлення підручника.

Пов'язані з Україною сюжети викладені в цілому об'єктивно і доброзичливо. Хотілося б, однак, щоб при перевиданні цього якісного підручника Т.Малковський звернув увагу на деякі пропозиції і зауваження, викладені в цій рецензії.

У підручнику фігурують два українські регіони з різними кордонами: Галіція і Західна Україна, але без пояснень. Галіція відійшла до II Річчосполитої від Австро-Угорщини, а Західна Україна сформувалася після Ризького миру 1921 р. і включала додатково території кол. Російської імперії, обмежені р. Збруч.

Кордони Галіції не показані на карті, але ж вона складалася з двох різних регіонів – польського за населенням з центром в Кракові, і українського з центром у Львові (ми називаємо цю територію Східною Галичиною). Східна Галичина, а відтак і Західна Галіція уперше згадані тільки на стор. 171.

Т.Малковський зауважує, що у Львові і всіх більших містах Західної України чисельно переважали поляки (стор. 177). Стосовно Львова це вірне зауваження, так склалося історично, у великих містах підросійської України теж переважали не українці, а росіяни, тому що українці надавали перевагу землеробству. Витискувані аграрним перенаселенням, вони здебільшого йшли не в сусідні міста, а на вільні землі за межами свого етнічного ареалу. Але в містах Західної України, крім Львова, переважали не стільки поляки, скільки євреї. На стор. 223 автор підручника теж зауважує, що в 1930-х рр. євреї становили 30 % населення Варшави, а в багатьох містах на Сході – більшість жителів.

У підручнику є сюжет, який прямо не відноситься до українських реалій, але мусить бути переглянутий. Мова йде про Російську революцію 1917 р., яка викладена за радянською схемою. На жаль, такий підхід до розкриття цієї важливої теми й досі помітний у світовій історіографії, хоч він різко розходиться з реальним історичним процесом, добре викладеним, наприклад, провідним російським істориком і за сумісництвом головою партії кадетів П.Мілюковим або англо-американським істориком Ричардом Пайпсом (двотомник «Російська революція» перекладений на польську мову).

Т.Малковський визнає наявність Лютневої і Жовтневої революцій, хоч на стор. 129 говорить про «легенду Великої Жовтневої соціалістичної революції». Судячи з усього, легендою він вважає (і справедливо) це словосполучення з чотирьох слів. Але коли ми говоримо про Лютневу революцію, навіть безвідносно до Жовтневої, то тим самим визнаємо наявність двох різних революцій в Росії 1917 р. Насправді була одна Російська революція з двома контрреволюційними путчами – провальним

корніловським і успішним ленінським. Більшовики були революціонерами у підпіллі і коли повалили разом з іншими політичними силами царя-самодержця. Населення Росії уперше тоді здобуло суверенність, тобто здатність формувати органи державної влади. Після повалення Тимчасового уряду і розгону Установчих зборів більшовики стали контрреволюціонерами, тому що відібрали у населення країни суверенні права. Перші вільні вибори в законодавчі органи влади були забезпечені в СРСР конституційною реформою 1988 р.

Є помилка на стор. 129, де стверджується, що Жовтнева революція відбулася в ніч на 7 листопада 1917 р. за **юліанським** календарем.

Громадянська війна в Росії мала вузчі хронологічні рамки, ніж зазначено в підручнику (1917 – 1922 рр. – у кількох місяцях).

Хронологічні рамки червоного терору у підручнику датуються 1918 – 1922 рр. Початок терору названо правильно, але чим завершується кінець? Очевидно, масовий терор завершується смертю Й.Сталіна, юридично – засудженням «культу особи» XX з'їздом КПРС в лютому 1956 р.

Слід зробити ще одне зауваження, яке не стосується безпосередньо українських сюжетів. Т.Малковський перебуває в полоні радянської історіографії і під час розповіді про політику воєнного комунізму і нову економічну політику (стор. 164 – 165). На стор. 165 є правильне зауваження: «неп заперечував засади комунізму, але врятував радянську економіку». Але про «засади комунізму» в підручнику ані слова. Замість цього використовується хибний вираз «воєнний комунізм», запроваджений в обіг В.Леніним тільки тоді, коли він визнав у 1921 р. крах економіки і перейшов до нової економічної політики. А насправді в 1918 – 1920 рр. в радянській Росії відбувалася політика, спрямована на прискорене здійснення «засад комунізму». Припиняючи її в 1921 р., В.Ленін визнав її нібито невідповідною засадам комуністичної доктрини, такою, що була нав'язана громадянською війною та іноземною воєнною інтервенцією. Економічний колапс, викликаний прагненням зосередити в одному центрі управління усіма

націоналізованими підприємствами, перешкодив російському Голіафу з його 5-мільйонною армією подолати польського Давіда. «Чудо на Віслі» пояснюється у першу чергу паралічем залізничного сполучення. Польським школярам це треба було б розуміти.

Перейдемо тепер до сюжетів, пов'язаних безпосередньо з Україною.

Стор. 177. Автор пише, що у 1918 р. в Україні панував хаос: білі генерали вважали її частиною Росії, а більшовики – радянською республікою, тим часом як українці утворили дві конкуруючі між собою держави. Під конкуруючими державами вочевидь розуміються Українська Народна Республіка і Українська Держава гетьмана П.Скоропадського. Такий логічний висновок можна зробити через те, що створена на українських землях Австро-Угорщини у 1918 р. Західноукраїнська Народна Республіка в підручнику принципово, ніколи й ніде не згадується. Виникає запитання – чому? Адже в підручнику згадані Польща (нібито це й не дивно), Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Українська Народна Республіка В.Винниченка і С.Петлюри, Литва, Латвія, Естонія, Югославія, Румунія (в її нових кордонах), Росія... Це все країни, що утворилися в 1917 – 1918 рр. на Сході Європи в результаті розпаду Російської і Австро-Угорської імперій. Автор навіть цифру називає – 11 держав. Але ж були і Українська Держава, яка загинула після поразки Центральних держав, і Західноукраїнська Народна Республіка, поглинута II Річсполитою. Згадується з трьох українських нерадянських держав тільки Українська Народна Республіка, з якою Польща уклала у 1920 р. Варшавський договір. Така вибірковість вказує на солідарність з політичною позицією, яку в 1918 р. займала новоутворена Польща. Тоді це було зрозуміло, але ж проминуло 100 років, ми здобули певні історичні уроки, на минуле треба поглянути більш зважено і спокійно.

Якщо ігнорується ЗУНР, то немає польсько-української війни 1918 – 1919 рр. Це була не зовнішня війна, як Перша світова, і не громадянська війна, як війна між білими і червоними військами Росії, у тому числі на території України, а міжнаціональна війна, подібна до польсько-радянської

1920 р. На стор. 176 Т.Малковський зауважує, що російські комуністи бажали знищити національні держави, щоб збудувати світову комуністичну республіку. Це так, але першою метою більшовиків була реставрація Російської імперії. Те, що їм не вдалося відновити в 1918 – 1920 рр., вони зробили спробу надолужити після укладення пакту Ріббентропа-Молотова: Польща, Латвія, Естонія, Литва, Фінляндія, Бессарабія, Північна Буковина.

Як зображена у підручнику війна між Польщею і ЗУНР? «Боротьба в Галиції» (стор. 177), «конфлікт на Україні в січні 1919 р.» (стор. 178), «у листопаді 1918 р. поляки захопили Львів, але польсько-українська боротьба у Східній Галичині тривала» (стор. 183).

Досить наївною є спроба автора підручника оминати мовчанням висновок територіальної комісії Паризької мирної конференції, який був оприлюднений 8 грудня 1919 р. в «Декларації Верховної ради союзних і об'єднаних держав з приводу тимчасового східного кордону Польщі». Накреслена в цій Декларації лінія східного кордону в 1920 р. стала відомою як лінія Керзона. 29 листопада 1943 р. вона була запропонована В.Черчіллем як основа для повернення відроджуваної (вже вдруге в ХХ ст.) Польщі до п'ястівських кордонів і відмови від ягеллонських кордонів. Возз'єднання України ми пов'язуємо не з 1939 р. (пакт Ріббентропа-Молотова), а з результатами конференцій глав держав антигітлерівської коаліції в Тегерані, Ялті і Потсдамі, які визначили післявоєнний устрій Європи.

На стор. 188 автор робить такий узагальнюючий висновок: рішення Ради послів Антанти завершило процес формування кордонів Польщі (1918 – 1923 рр.), але ці кордони не були переконливі і безпечні, їх зміни прагнули Німеччина, СРСР і Литва. Суперечка щодо Цешинського округу унеможливила добрі стосунки з Чехословаччиною. Польська держава опинилася в оточенні ворогів.

Цей висновок абсолютно справедливий, але тут треба було б додати те, про що говориться в наступному підрозділі «Українці в Другій Річпосполитій (починаючи з стор. 222). Схема викладу у підручнику така: українці прагнули

утворення незалежної держави, а поляків визнавали окупантами; у свою чергу, польська влада мала намір полонізувати українців; внаслідок цього постала ОУН, яка почала терористичні акти; польською реакцією на дії ОУН був поворот до примусової полонізації українців і пацифікація українських сел.

Причинно-наслідкові зв'язки тут встановлюються в основному правильно, але треба внести деякі уточнення. Вираз «поворот до примусової полонізації», так само як пацифікація, пов'язується з терористичною діяльністю ОУН. Насправді полонізація почалася внаслідок відмови польських правлячих кіл від конституційних зобов'язань надати національним меншинам вагомі права (Антанта перестала вважати Східну Галичину міжнародною територією саме тому, що в діючій конституції ці права були проголошені). ОУН виникла тільки в 1929 р., а пацифікація почалася в 1930 р. і не була прямо пов'язана з боротьбою ОУН, яка ще не встигла розгорнутися. Полонізація дорослих українців була їх пристосуванням до обов'язків польських громадян, на відміну від полонізації дітей, яка набувала етнічних форм (мова, культура). Переважна більшість національно свідомих українців – громадян Польщі перестала орієнтуватися на «золотоверхий Київ» (як відомо, столицею України до 1934 р. був Харків) і почала шукати можливостей співробітництва з Варшавою. Українські націонал-демократи взяли участь в парламентських виборах 1935 р., їх лідер В.Мудрий став віце-маршалком сейму.

Київ,

19 червня 2018 р.